

L'auxiliar de passat 'anar' en català

Núria Alturo, Universitat de Barcelona, 2017

1. L'ús del verb 'anar' com a auxiliar de passat

En català, el verb *anar* s'ha gramaticalitzat com a auxiliar de passat (1). Aquest ús auxiliar contrasta amb el seu ús com a forma lèxica (2).

(1) **Vaig** anar al mercat.

AUX

(2) **Vaig** al mercat.

V

Com a auxiliar de passat, forma part del 'passat perifràstic', és a dir, del temps verbal que té un valor semàntic de temps passat (anterior al moment de l'enunciació) i aspecte perfectiu (vist com un tot global, acabat) (3). La forma de 'passat simple', també amb valor de passat perfectiu, s'usa de forma variable, de vegades alternant amb la perifràstica.

(3) **Vam veure** el partit per televisió.

En contextos hodiernals (dins els límits d'*avui*, és a dir, del dia de l'enunciació), el significat de passat perfectiu no l'expressa el 'passat perifràstic', sinó el 'perfet' (*he cantat*) (4). D'altra banda, el perfet pot referir-se a situacions del passat que són rellevants en el present, o que s'han produït en un marc temporal que inclou el moment de l'enunciació (5).

(4) Arribes tard. L'**ha presentat** a les dotze, el llibre.

(5) L'**ha publicat** aquest any, el llibre.

Les formes verbals amb valor de passat perfectiu contrasten amb el temps verbal anomenat 'imperfet' (6), que generalment es considera una forma verbal amb valor de passat i aspecte imperfectiu (Badia 1994, Alturo 1997, 1999), encara que alguns autors també l'han descrit com un temps amb valor de present en el passat (Pérez Saldanya 2002).

(6) Quan **vam arribar** al Pont de Suert *plovia*.

La gramaticalització, en català, del verb *anar* com a auxiliar de passat perfectiu (7) és un cas singular, perquè en altres llengües romàniques el verb *anar* ha esdevingut auxiliar de futur (8, 9).

(7) **Vaig aprendre** molt. (<anar + inf>, passat perfectiu)

(8) **Voy a aprender** mucho. (<anar a + inf>, futur, castellà)

(9) **Je vais apprendre** beaucoup (<anar a + inf>, futur, francès)

La forma de passat perifràstic coexisteix en català amb la forma simple etimològica (*aprenquérem*), que alterna amb la perifràstica en alguns contextos formals i en la varietat col·loquial d'algunes àrees del valencià central i del sud.

Algunes varietats de l'occità, el francès, el romanès, l'italià, el sard, el retoromànic i l'alemany també tenen una forma de passat perifràstic (amb l'auxiliar *haver* o amb *ser*), però en aquests casos aquesta forma realitza les dues funcions que en català realitzen, separatament, el perfet (*he cantat*) i el passat perifràstic (*vaig cantar*).

2. Origen del passat perifràstic

En el català medieval la referència al passat s'expressava bàsicament amb la forma del passat simple, encara que aquesta forma, que era la més freqüent en l'ús col·loquial, començava a alternar amb el passat perifràstic (Segura 2012).

El passat perifràstic s'origina a partir d'una construcció final <*anar* + infinitiu>, en la qual *anar* és una forma lèxica amb valor semàntic de moviment. En aquesta construcció, *anar* és el verb d'una oració principal amb dos arguments: un Agent que es mou, i una Meta o destinació del moviment, que pot ser un lloc o una situació. Si la meta és una situació, pren la forma d'una oració no finita, amb infinitiu i amb un subjecte coreferencial amb el del verb *anar* (10, citat per Segura 2012: 120).

- (10) Al qual en Macari dix: –On vas? E·l diable li respòs dién: –Eu **vau mezinar** los frares. (*Vides de Sants*, 154, 10; 1275-1299)

Aquesta construcció és encara vigent en el català actual amb la preposició locativa *a* (11, 12). No es tracta, en aquest cas, d'una construcció de passat, ni tampoc de futur, sinó d'una construcció que indica moviment cap a una finalitat o destinació (veg. l'apartat 3):

- (11) – On vas?
–Vaig a casa. / Vaig a comprar pa.

- (12) EUU (0.30) Jo vaig a buscar una cervesa\
(Payrató i Alturo 2002, *Conversa 05*, #69)

3. La perífrasi <anar a + infinitiu> en la normativa del català (GIEC, 2016)

En català és incorrecta la perífrasi <anar a + infinitiu> per expressar el valor de futur. És a dir, la gramàtica normativa no admet enunciats com (13):

(13) ***Vaig a aprendre** molt

Tampoc trobem aquest ús en el català col·loquial, excepte en casos d'interferència motivats pel contacte amb llengües que tenen la construcció de futur amb *anar*. En el Corpus Oral de Conversa Col·loquial (Payrató i Alturo 2002) no hi ha cap ocurrència d'aquesta construcció amb valor de futur.

Això no vol dir que no es pugui utilitzar aquesta perífrasi, però sí que els usos que té en català són més restringits que en altres llengües. D'acord amb la GIEC (2016, 24.8.5.2.f), en català "la perífrasi 'anar a + infinitiu' té un valor d'imminència i s'usa sobretot en contextos de passat per a designar situacions que estaven a punt d'esdevenir-se, però que finalment no van passar" (14, 15, 16):

(14) Semblava que **anessin a renyir**.

(15) **Anàvem a telefonar-te** ara mateix.

(16) En **anar a pagar**, es va adonar que havia perdut la cartera.

(GIEC, pàg. 955)

També s'usa per indicar desplaçament físic (17), amb un valor de moviment que es correspon al significat origina:

(17) Els redactors es preparen per **anar a cobrir** aquesta informació al mateix lloc dels fets.

(esadir.cat)

O en construccions força rutinitzades: normalment, com indica la GIEC, en relació amb situacions de resultat imprevist i no controlat per cap agent (18), o de veritat dubtosa (19).

(18) Si s'enfonsa el sostre, **anirem a parar** tots a Can Pistras.

(19) **Ves a saber** si és veritat

(GIEC, pàg. 955)

També existeix la variant "anar per + infinitiu", tant amb valor de passat (20) com de futur (21):

(20) **Anà per aixecar-se**, però la Sofia li ho impedí d'un gest.

(21) Cada vegada que sembla que la Mireia **va per parlar** es queda callada com qui no gosa.

(GIEC, pàg. 955)

4. Hipòtesis sobre la gramaticalització d'*anar* com a auxiliar de passat

El cas de la gramaticalització del verb *anar* com a auxiliar de passat ha interessat els estudiosos des de fa molt temps, i la bibliografia sobre el tema és extensa: Meyer Lübke (1899), Colón (1959, 1976), Vallduví (1989), Pérez Saldanya i Hualde (2003), Juge (2006), Jacobs (2011), Segura (2012), entre d'altres. En aquest apartat comentem les hipòtesis principals que han investigat aquests treballs, que permeten explicar, de forma complementària, la gramaticalització d'*anar* com a auxiliar de passat.

4.1. La hipòtesi sociolingüística: el contacte amb l'occità

Colón (1976) considera que el fet que no hi hagués un model normatiu de català entre els segles XVI i XVIII devia afavorir el desenvolupament de tendències que els gramàtics de segles anteriors havien considerat inacceptables. És el cas del passat perifràstic, que al segle XV es considerava una forma que calia evitar (Badia 1950) (19):

(22) Regles d'esquivar vocables o mots grossers o pagesívols (s. XV):

Regla 48: aquests vocables de *vaig anar* a misser Hierony Pau ne a mi Pere Miquel Carbonell no par sian bons vocables. Més val dir: *anam, venguem*; no: *vam anar*.

Regla 49: *vaig anar* e *vaig venir* per *ané* e *vengué*, e semblants.

Aquest rebuig del passat perifràstic per part dels gramàtics catalans medievals s'explicaria, segons Jacobs (2011), pel fet que es tractaria d'una forma pròpia de l'occità, que hauria arribat al català a través de la poesia trobadoresca i dels immigrants occitans, especialment gascons, establerts a Catalunya. Segura (2012) dona suport a aquesta hipòtesi en afirmar que en català antic la substitució del passat simple pel passat perifràstic s'origina i s'estén en l'àrea nord-oriental del català, mentre que l'àrea del valencià en queda al marge.

4.2. La hipòtesi pragmàtica discursiva: el present històric en textos narratius

Diversos autors han proposat que el passat perifràstic es desenvolupa a partir de l'ús del present històric del verb *anar* en contextos narratius (Pérez Saldanya 1998, Segura 2012).

Els primers usos sistemàtics de la construcció <anar + infinitiu>, amb valor de passat, els trobem en la segona meitat del segle XIII en textos narratius, sobretot els corresponents a la varietat oriental del català (la *Crònica* de Bernat Desclot, de 1288, per exemple), però no en textos jurídics i religiosos (Colón 1976, Segura 2012).

Juge (2006) considera que aquesta hipòtesi no se sosté, atès que en el català antic el verb *anar* de la construcció <anar + infinitiu> apareix majoritàriament en passat, i no en present, fins i tot en segments narratius on també apareix en present (23, citat per Pérez Saldanya 1998). A més, considera que els casos en present són majoritàriament ambigus entre el valor lèxic i el valor auxiliar del verb *anar*.

(23) E **anà ferir** lo cavaler alamayn de tal virtut...

La proposta de Segura (2012) respon la primera objecció de Juge (2006) fent veure que la selecció del passat perifràstic en un context narratiu amb predomini del passat simple apleix una funció discursiva demarcativa, com en els textos en espanyol que estudia Silva-Corvalán (2001). Segons aquesta autora, el present històric de l'espanyol té la funció de marcar els esdeveniments relacionats amb el clímax de la història quan se selecciona en un context en què el fil conductor de la història es codifica en passat simple. Segura (2012) documenta l'inici d'aquest ús en textos del segle XIV. N'és un exemple el fragment següent de la *Crònica* de Bernat Desclot; en aquest text, la narració es construeix amb el passat simple, però en el moment principal de la història el narrador opta per canviar al present històric, i ho fa amb la construcció demarcativa <anar + infinitiu> (Segura 2012: 139):

(24) Quant les géns de Messina saberen aquela nuyt la novel·la, lévaren-se tuyt de lurs lits, grans e pocs, e **van encendre** tortes, e brandons, e cera, e candeles e faves, e feen tan gran luminària que d'una legua entorn avia tan gran clardat con si fos jorn, e menaven lo major alegre qui han més fos.
(Crònica de B. Desclot, III.123; 1288)

Aquest ús demarcatiu de la perífrasi amb *anar*, reforçat amb l'ús del present històric, aporta expressivitat a la construcció, i s'ha considerat un factor rellevant en l'expansió de la perífrasi de passat amb *anar* i la reducció de les formes de passat simple, juntament amb altres factors. Els valors expressiu i demarcatiu es van anar diluint a mesura que la perífrasi amb *anar* va anar consolidant el valor de passat perfectiu (Pérez Saldanya, 1998 i Segura, 2012).

4.3. La hipòtesi semàntica i pragmàtica: l'aspectualitat perfectiva de l'infinitiu i la inferència d'acabament

Meyer-Lübke (1899) relaciona el desenvolupament del valor perfectiu de la construcció <anar + infinitiu> amb el fet que aquesta forma tenia inicialment un valor incoatiu (de canvi d'estat o d'inici d'una acció). El pas de l'incoatiu al perfectiu es podria explicar per la proximitat semàntica entre aquests valors: d'acord amb Comrie (1976), l'incoatiu és un aspecte perfectiu, igual que l'aspecte puntual i el terminatiu; és a dir, forma part dels valors aspectuals que mostren les accions o els estats expressats pels verbs com a situacions amb límits, i que poden posar èmfasi en el límit inicial (incoatiu) o el final

(terminatiu), o presentar la situació com un tot global amb límits inicial i final (el que anomenem aquí aspecte perfectiu, i també el puntual). Aquests valors aspectuals perfectius contrasten amb els imperfectius (habitual, continu i progressiu, continu i no progressiu), que no mostren els límits de les situacions, sinó que les presenten com a fets en procés. Noteu que aquestes distincions no només s'expressen amb la morfologia flexiva, com hem vist en l'apartat 1 (*va cantar vs cantava*), sinó que també es poden expressar lèxicament (*començar i acabar vs fer*) i en la morfologia derivativa (*petrificar vs pedregar*) (Alturo 1997: 142).

Colón (1976) observa que en els primers documents, fins mitjan segle XIV, el verb en infinitiu que es combina amb *anar* sempre és un verb d'aspectualitat lèxica perfectiva (*ferir, aparellar, acostar-se, encendre*). Segons Pérez Saldanya (1998), aquest fet hauria afavorit la inferència que l'acció descrita per l'infinitiu es realitzaria de manera immediata a l'arribada al punt de destinació (24).

- (25) Quant cels de la host ho viuren, meseren mans a cridar: –A armes, cavalers! Que·ls cavalers del castel se'n van! –. E el rey, qui assò hac entès, **va pendre** ses armes, e muntà a caval e comensà a córrer après d'èls. (Crònica de B. Desclot, II.43; 1288)

Segura (2012), que estudia l'evolució del passat perifràstic en el català antic, remarca que, en aquest context, el valor de moviment del verb *anar* va anar perdent rellevància, i en canvi van anar prenent força les inferències relacionades amb l'acabament de l'acció (l'esforç reeixit, la fermesa de voluntat, l'acció ben ancorada al passat i amb conseqüències, la intensitat de l'acció duta a terme).

4.4. La hipòtesi morfològica: sincretisme de les formes de 1pp i 2pp

La hipòtesi morfològica l'ha explicat sobretot Juge (2006). Aquest autor argumenta que el sincretisme dels valors de passat i de present en les formes de 1pp i 2pp del verb *anar* en català antic (*anam, anats*) va afavorir que la construcció <anar + infinitiu> es reinterpretés com una construcció amb verb auxiliar de present, i no de passat.

- (26) Formes de present i de passat d'*anar* en català antic

	Present	Passat
1s	Vaig	Ané
2s	Vas	Anast
3s	Va	Anà
1p	Anam	Anam
2p	Anats	Anats
3p	van	anaren

Aquesta evolució seria coherent amb la tendència general dels verbs finits a formar part de perífrasis en la forma de present, com és el cas, també en català, del perfet; o del futur perifràstic en castellà (26).

- (27) Perífrasis verbals amb l'auxiliar en present
- a. Perfet (català): *he cantat*
 - b. Futur perifràstic (espanyol): *voy a cantar*

Les formes *vam* i *vau* del català modern serien el resultat d'un procés de regularització morfològica del paradigma auxiliar, a partir de la forma més freqüent de 3ps, *va*. Les variants *vàrem* i *vàreu* és discutible que es puguin considerar formes de present, atès el paral·lelisme amb les formes de passat dels verbs regulars (*cantàrem*, *cantàreu*).

4.5. La hipòtesi sintàctica: reanàlisi

Vallduví (1989) i Pérez Saldanya (1998) expliquen la formació de la perífrasi com un procés de reanàlisi sintàctica que s'hauria completat ja al segle XIV. Aquest procés s'hauria iniciat amb l'ús del present històric, en lloc del passat, en contextos com (28) (Vallduví 1989: 91):

- (28) a. El rei anà contra l'enemic > El rei va contra l'enemic
b. El rei anà ferir l'enemic > El rei va ferir l'enemic

La reanàlisi sintàctica hauria consistit en el canvi des d'una construcció en què *anar* és una forma lèxica plena (un verb de moviment) a una altra construcció en què assumeix la funció gramatical de marcador de temps. Segons Pérez Saldanya (1998: 272), aquest procés s'hauria produït en dos estadis, cadascun del quals hauria suposat una reanàlisi sintàctica (29):

- (29) Estadis de canvi sintàctic de la construcció <anar + inf>

Estadi 0 (anar verb de moviment)

[_o Lo comte_i [_{sv} anà [_o PRO_i ferir los enemics]]]

[_o Lo comte_i [_{sv} va [_o PRO_i ferir los enemics]]]

Estadi 1 (anar semiauxiliar aspectual)

[_o Lo comte_i [_{svAsp} anà [_{sv} ferir los enemics]]]

[_o Lo comte_i [_{svAsp} va [_{sv} ferir los enemics]]]

Estadi 2 (anar auxiliar temporal)

[_o Lo comte_i [_{svTemp} va [_{sv} ferir los enemics]]]

El valor aspectual que Pérez Saldanya atribueix a *anar* en el primer estadi es correspon amb la funció narrativa que hem comentat en relació amb la hipòtesi pragmàtica discursiva (apartat 4.2), no a valors aspectuals gramaticalitzats com els que hem descrit en relació amb la hipòtesi semàntica i pragmàtica (apartat 4.3). Vallduví (1989) no considera defensable la hipòtesi del valor narratiu d'*anar* en el desenvolupament del passat perifràstic, encara que considera que el present històric contribueix al procés de reanàlisi, que proposa que s'esdevé en un sol estadi (30) (Vallduví 1989: 95):

- (30) a. PRET (S el rei_i (VP (V va) (S PRO_i (VP ferir l'enemic))))
b. PRET (S el rei_i (TEMPS va) (VP (V ferir) l'enemic))

Referències bibliogràfiques

Alturo, Núria (1997), *La semàntica verbal del català: la representació dels esdeveniments*. Tesis doctoral. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. Disponible a <http://tdx.cat/handle/10803/1684>.

Alturo, Núria (1999), "El papel de la anterioridad y de la perfectividad en la representación de estados y eventos". M. José Serrano (ed.). *Estudios de variación sintáctica*. Madrid-Frankfurt: Iberoamericana-Vervuert Verlag. 143-172.

Badia i Margarit, Antoni (1950): "Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagesívols. Unas normas del siglo XV sobre pureza de la lengua catalana". *Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 23: 137-161.

Badia, Antoni M. (1994): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Colon, Germà (1959): "El perfet perifràstic català 'va + infinitiu'". *La llengua catalana en els seus textos*, vol. II. Barcelona: Curial (1978). 119-130.

Colon, Germà (1976): "Sobre el perfet perifràstic *vado* + inf. en català, en provençal i en francès". Dins *Problemes de llengua i literatura catalanes. Actes del II Col·loqui Internacional sobre el Català*. Amsterdam, 1970. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 101-144.

Comrie, Bernard (1976): *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.

Institut d'Estudis Catalans (2016): *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: IEC.

Jacobs, Bart (2011): "Present and historical perspectives on the Catalan go-past". *Zeitschrift für Katalanistik*, 24: 227-255. Disponible a http://www.romanistik.uni-freiburg.de/pusch/zfk/24/16_Jacobs.pdf

Juge, Matthew L. (2006): "Morphological factors in the grammaticalization of the Catalan 'go' past". *Diachronica*, 23, 2: 313-339.

Meyer-Lübke, Wilhelm (1899): *Grammatik der Romanischen Sprachen*, vol. III, Romanische Syntax. Leipzig: O. R. Reisland. [Versió en francès, *Grammaire des langues romanes*. Repr., 1990, Genève & Marseille: Slatkine Reprints & Laffite Reprints.]

Payrató, Lluís i Núria Alturo (2002): *Corpus oral de conversa col·loquial. Materials de treball*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. Disponible a <http://www.ub.edu/ccub/corpusoraldeconversacolloquial-coc.html>.

Pérez Saldanya, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Servei de Publicacions de la Universitat de València.

Pérez Saldanya, Manuel (2002): "Les relacions temporals i aspectuals". Dins Joan Solà (coord.) et al. *Gramàtica del català contemporani*. Barcelona: Empúries. Vol. 3, cap. 22.

Pérez Saldanya, Manuel i José Ignacio Hualde (2003): "On the Origin and Evolution of the Catalan Periphrastic Preterit". Dins Claus D. Pusch (ed.), *Verbalperiphrasen in den (ibero)romanischen Sprachen*. Hamburg: Buske. 46-70. Disponible a http://www.academia.edu/21098710/On_the_origin_and_evolution_of_the_Catalan_periphrastic_preterit

Segura, Carles (2012): "El passat perifràstic en català antic. Una revisió a partir d'estudi de corpus". *eHumanista/IVITRA* 2: 118-147. Disponible a http://www.academia.edu/24757940/El_passat_perifr%C3%A0stic_en_catal%C3%A0_antic._Una_revisi%C3%B3_a_partir_d'estudi_de_corpus

Silva-Corvalán, Carmen (2001): *Sociolingüística y pragmática del español*. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

Vallduví, Enric (1989): "Sobre el perfet perifràstic del català". *Actes del cinquè col·loqui d'estudis catalans a Nord-Amèrica*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 85-98. Disponible a <https://www.upf.edu/documents/2983731/3019795/1989-nacs5-va-inf.pdf/b87dc2a7-5ebf-43d6-86d0-028b1abf7e25>